

प्रभुतरुण

वर्ष ५३

अंक ११

मुंबई

१६ जून, २०२०

पाने ६

किंमत रु. १

(स्थापना : तारीख २५ ऑगस्ट १९२३)

तत्वाचा बंदा जीव । मूर्तीला कोण विचारी?

www.prabhutarun.org

संपादिका: सुहासिनी कीर्तिकर

कार्यकारी संपादक मंडळ : मिनाक्षी जयकर, मयुरा नायक, संजना कोठारे, वैजयंती कीर्तिकर
सहाय्यक संपादक: त्वरिता दळवी, राजेश नवलकर, भक्ती शेट्टे

संपादकीय

लॉकडाऊनच्या काळातले लोकलचे मनोगत

—सुहासिनी कीर्तिकर

स्थळ : कांदिवली कार शेड.
“काय गं, तू ८.१५ची ‘बोरिवली स्लो’ ना?”
“हो. आणि तू ८.३३ची बोरिवली स्लो ना?”
“कशी आहेस?”
“ठीकच म्हणायचं आता!!”
“तुला बघायचे मी मालाडच्या सिग्नलला.”
“हो. अगं कधी कधी लेट झाली की दिसायचीस तू! आणि ती पलीकडची कोण गं?”
“कुठं?”
“अगं तीSS बघना! पलीकडच्या शेडमध्ये?”
“ती... ती होय! ती ७.००ची विरार फास्ट!”
“भारी अँटिट्यूडवाली आहे ती.”
“हंS फास्ट आहे ना बाई ती! आधी सेंट्रलला होती. आता वेस्टर्नला आली तर भाव खायला लागली!!”
“...आणि ती... तिच्या बाजूला आहे ती... चमको!!”
“अगं ती ‘एसी’ वाली!!”
“काय रूबाब होता गं तिचा! आता बघ. लॉकडाऊनमध्ये मेकअप पुरा उडाला आहे तिचा. अगदी लोकलच वाटते!”
दोघी मनमुराद हसल्या.
“कसं ना! अजून किती दिवस बसायचं आहे या शेडमध्ये कुणास ठाऊक!”
“खरं सांगू? मला तर बाई फार बरं वाटतंय.”
“का गं?”
“काSSय टेन्शन नाही, कसली धावपळ नाही, दगदग नाही, पॅसेंजर नाहीत. बस्स आराम एके आराम!”
“तसं नाही गं! मलापण आठ दिवस आधी बरं वाटलं. पण नंतर बोअर व्हायला झालं. मिस करतेय गं मी सर्वांना!”

“हं! मी मस्त एन्जॉय करतेय. नको ती गर्दी. नको ती अगदी उरावर बसणारी, दरवाजावर लटकणारी बेशिस्त माणसं. कुणी खिडकीवर लटकतंय, कुणी ढकलाढकली करतंय, आईबापांचा उद्धार... अर्वाच्च शिष्या तर ऐकवत नाहीत. ते भिकारी, ते हिजडे, फेरीवाले, पाकिटमार... बाई बाई बाई! नकोच ते. या करोनाने खरंच आराम दिलाय मला. खूप बरं वाटतं. असं वाटतं की, मस्त पडून रहावं या शेडमध्ये... माणसांपासून दूर.”
“ते ठीकच गं. पण तुला असं वाटत नाही का की या साऱ्यांचं प्रेम आहे आपल्यावर? आपण नसलो तर मुंबईकर शून्य आहे! आत्ताच बघ ना, ते बाहेरगावचे मजूर आपल्या आधाराने चाललेत आप-आपल्या गावाला. अन् हो! कसे चिडीचूप... गरीब गाय होऊन चाललेत. यांचं प्रेम तुला नाही का वाटतं?”
“हो. वाटतं तर! पण या लोंढ्याचा अतिरेक किती काळ सहन करायचा आपण? जो उठतो पळत येतो मुंबईला. त्यांची ओझी वाहायची आपणच. मुंबई सर्वांची. आपणही सर्वांच्या. ती बघ. त्या शेडमध्ये दिसतेय ना ती आहे वाराणसी एक्सप्रेस! ती सांगत होती की दररोज सहाशे नवीन लोक येतात मुंबईत!”
“काय म्हणतेस?”
“आहेस कुठे बाई तू?”
“येतात सर्व पोरंटोरं घेऊन. मग मिळतो कोण चढायला? आपणच!”
“तुझं दुःख अगं मी समजू शकते. पण खरं सांग, या लोकांना आपलाच आधार आहे की नाही?”
“खरंय गं! पण आपण काय कायम ओझं वाहणारी गाढवंच का? आपण वेळेवर धावायचं. वेळेत यांना पोहोचवायचं. जर का थोडा लेट झाला की यांनी काय करायचं?

तर आपल्या सारख्याला मारायचं. ‘मुंबई बंद’ची हाक घायची. म्हणजे काय तर लोकल बंद करणार हे. आमच्यावर दगडफेक करणार. काचा फोडणार. अगं, अजून ते जखमांचे, असंख्य जखमांचे व्रण घेऊन फिरते मी अंगावर.”

“कबूल, कबूल. मी तरी कुठं सुटते यातून? पण असं बघ... सगळीच माणसं अशी नसतात गं! तूच आठव. सगळे सण, वाढदिवस ही माणसं आपल्या गर्दीत साजरे करतात. येताजाता भजनं करतात. आपल्या अंतरंगातच नवीन मैत्री होते त्यांची. खाण्याची, डब्यांची देवाणघेवाण होते. त्यांच्या गुपची नावंसुद्धा ८.३३चा गुप, ७.३५चा गुप अशी आपल्यावरून पडतात. एखादा परतीच्या मार्गावर खिडकीशी बसू शकला तर खिडकीतून त्याला आपलं कॉलेज दिसते. जुने दिवस आठवतात. अन् दुपारच्या वेळचा तो शाळेतल्या मुलांचा कलकलाट, कॉलेजमधली तरुणाई... मस्तच वाटतं बघ. फर्स्टक्लासमधल्यांचा उगाच अँटिट्यूड. अन् लेडीज डबा? ‘लेडीज’मध्ये तर अखंड विश्वदर्शनच होतं बघ. मी फार फार ‘मिस’ करतेय या सर्वांना. फार फार आठवण येते गं!”

“मला कळत नाही का हे? पण हीच माणसं आपल्या वेगळी झाली की, उतरली की चालली आपआपल्या दिशांना. जात, धर्म, ईर्षा, श्रीमंती, व्यवसाय यांचे मुखवटे पांघरतात.”

“खरंय तुझं. तरीही आता सर्व थांबलं आहे. ते लवकर सुरू होऊ दे बाई. कंटाळले आता. चल, जराशी ताणून देते.”

“ओके, ओके. आता मीपण पडते जरा. दुसरे करणार तरी काय? आपल्याकडे का व्हॉट्स अप नाही, की फोनही नाही ना! अन् बाहेरगावी जाणाऱ्या आपल्या सख्या सोडल्या तर विरंगुळा म्हणून टी.व्ही.ही नाही. चल... ‘चाक खोचून’ (पदर खोचूनच्या चालीवर) चालू तेव्हा चालू. तोपर्यंत ही वेठीची विश्रांती! बाय, बाय!!”

कृतज्ञ स्मरण

कै. विहंग नायक

करोना-कणिका

-सुहासिनी कीर्तिकर

* ‘तो’ आणि ‘ती’च्यामधील संवाद
“व्वा! काय भांडं घासलंय?”
“मग! भांडी काय गंगूबाईच घासू शकते? पूर्वीरामागडीच असायचे ना?”
“हं, हं: मी म्हटलं ते सरकॅस्टिकली बरं. ये. अरे! बघ जरा. या टोपाला बघ आतून भुजण्याची तेलकटी तशीच!”
“एवढी काय नको हं ‘अँटिट्यूड’ दाखवायला! असा विचार कर नं; की आज भुजणं करताना त्यामुळे तेल जरा कमी लागेल! हाSSहाSSहाSSSS.”

*

“चहा झालाय. ये अन् घे बरं.”
“अगं, मी बाल्कनीत हवा खातोय. तूही ये नं जरा. आपण चहा इथेच घेऊ. माझाही कप येताना आण बरं का.”
“माहीत होतं मला. पायापर्यंत सगळं आणून घायचं... ही सवयच तुझी!”
“जरा निवांत मिळतोय वेळ सध्या. जरा ये नं.”

“निवांत वेळ? मला की तुला? अन् मी चहा कधीतरी पिते का? ठीकाय. हा घे चहा. दोस हवा खात.”
“थांब नं! ती चिमणी बघ. त्या चिमण्याला काय म्हणत असेल?... ही माणसं निवांत कशी?... असं की आणखी काही?”

“नक्कीच आणखी काही. ती म्हणत असेल, ‘चिमण्या, चिमण्या - तू बघ काडी काडी जमवत मला मदत करतोस. हाSS बघ मेला माणूस! (पान २ कॉलम ४ वर)

करोनाचा असाही एक बळी!

-बन्सी धुरंधर

गेल्याच महिन्यात एक बातमी वाचण्यात आली. 'करोना प्रतिबंधक उपाय म्हणून लादलेल्या टाळेबंदीमुळे कमी रहदारीचा फायदा घेऊन खंडाळा घाटातील 'अमृतांजन पूल' उद्ध्वस्त करण्यात आला'. जनसामान्यांना सामान्य वाटणारी ही बातमी माझ्यासारख्यांच्या काळजात धस्स करून गेली.

माझे बालपण आणि खंडाळा हे एक अविभाज्य समीकरण होते. खंडाळ्याच्या कोटकर सॅनिटोरियम-मध्ये घालवलेले सोनेरी दिवस हा आठवणींचा प्रचंड ठेवा मनामध्ये कायम घर करून आहे; आणि त्यानंतर आत्ताआत्तापर्यंत लोणावळ्याच्या सिद्धेश्वर सोसायटी-मधील वास्तव्य असल्यामुळेच खंडाळ्याची खडान्खडा माहिती मला असल्याचा सार्थ अभिमान मी अजूनही बाळगतो.

पूर्वी खंडाळ्याला जायचे, ते रेल्वेचेच! आम्हा मुलांमध्ये प्रचंड उत्साह असायचा. पारसिकपासून बोगद्याची मोजणी सुरू व्हायची. २६वा बोगदा शेवटचा; जो ओलांडला की गाडी खंडाळा स्टेशनात शिरायची. २५वा बोगदा गेला की उजव्या बाजूला दिसायच्या त्या दगडी पुलाच्या दिमाखदार कमानी आणि त्यावरील 'अमृतांजन' ही अक्षरे. हा पूल दिसला म्हणजेच खंडाळा आले अशी निश्चिती व्हायची! दिवस बदलले. कोटकर सॅनिटोरियम इतिहासजमा झाले, तरीदेखील मुंबई ते पुणे हा प्रवास सुरूच होता. आणि आता तर कामानिमित्त महिन्यातून कमीतकमी दोनवेळा घाटातून जाणे हे नित्याचेच झाले आहे. कालांतराने रेल्वेची जागा मोटारने घेतली आणि मुंबई-खंडाळा या प्रवासामध्ये रस्त्यावरील काही ठिकाणे आपोआप जोडली गेली. तळोज्याची बिर्याणी, खोपोलीच्या रमाकांतचा बटाटावडा, घाटातील शिप्रोबाचे देऊळ, घाट चढता चढता अचूकपणे देवळाच्या आत भिरकावलेले चार आण्याचे नाणे, हुशश करत गाठलेला राजमाची पॉईंट; पण या सर्वांवर कडी करणारे एक ठिकाण म्हणजे 'अमृतांजन पुलाच्या कमानी'! ह्या

कमानीखालून जाताना 'चला, खंडाळा आलं' आणि 'हवा काय सुंदर आहे' असे उद्गार कधीही चुकले नाहीत. कमानीखालून बाहेर पडल्या पडल्या उजव्या बाजूस उभा असलेल्या ड्यूक नोजचे दर्शन हा या प्रवासातील अविभाज्य भाग होता.

अमृतांजन पूल उद्ध्वस्त केला; पण तो मूळातच का, कसा व कधी बांधला ही कथा मोठी रंजक आहे.

भारतात १८५३ साली रेल्वेची सुरुवात झाली. मुंबई व ठाणे दरम्यान भारतातील पहिली रेल्वे धावली. त्याकाळी पुणे हे इंग्रजांच्या लष्कराचे मोठे ठिकाण होते. शिवाय इंग्रज गव्हर्नरांची पुणे ही हिवाळी राजधानी होती. कोकणातून घाटावर पुण्याच्या बाजूला यायला रस्ते नव्हते. कारण, मोटारगाड्याही त्यावेळेला नव्हत्या. मालाची व माणसांची वाहतूक बैल आणि घोड्यांच्या पाठीवरून व्हायची. बैलगाडी आणि घोडागाडी यांचे मोठाले तांडे असायचे व मजल दरमजल करीत ते घाटावर पोहोचत असत. मुंबईत रेल्वे आल्यावर मुंबई-पुणे दरम्यान रेल्वे हवी ही गरज भासू लागली. मात्र अडथळा होता तो सह्याद्रीच्या भव्य पर्वत रांगांचा. दोन हजार फूट उंचीवरील पुणे गाठण्याकरिता अवघड पसरलेले डोंगर चढण्याची कसरत रेल्वेला करावी लागणार होती. त्यावेळी मुंबई प्रांताचे गव्हर्नर जनरल जॉन माल्कम यांनी हे काम स्वीकारले. भव्य सह्याद्री पर्वतांच्या रांगातून रेल्वे लाईन आखणे हे अतिशय आव्हानाचे काम आहे याची त्यांना कल्पना होती. याच माल्कमनी महाबळेश्वरचा विकास 'थंड हवेचे ठिकाण' म्हणून केला होता. मुंबई-पुणे रेल्वेचे काम सुरू झाले. मात्र सध्याच्या 'मंकी हिल'पाशी आल्यावर त्यांना पुढे लाईन कशी न्यावी असा प्रश्न पडला. अनेक वाकबगार इंग्रज अभियंत्यांना उत्तर सापडत नव्हते. शेवटी निराश होऊन त्यांनी मुंबईत असलेल्या आपल्या पत्नीला पत्र लिहिले, 'मी मोठ्या अडचणीत सापडलोय. पुढे कसे जावे ते कळत नाही.' तिने थोड्या चिडवणाच्या भाषेत त्यांना उत्तर

पाठवले, 'जर पुढे जाता येत नसेल तर माघारी ये.' पत्र वाचल्यावर माल्कमना डिवचल्यासारखे झाले आणि त्यांच्या डोक्यात एक कल्पना आली. आपण पुढे जाऊ शकत नसलो तरी विरुद्ध दिशेने जाऊ शकतोच. त्यांनी या पुलाची निर्मिती अशी केली की मुंबईहून पुण्याला येणारी रेल्वे दोन डोंगरांना जोडणाऱ्या या पूलावर चढेल. तिचे पुढचे इंजिन काढून मागच्या बाजूला लावले जाईल. आणि मग रेल्वे विरुद्ध दिशेने सध्या महाद्वारगती मार्गाचा भाग झालेल्या बोगद्यामध्ये शिरून खंडाळ्याकडे रवाना होईल. रेल्वेगाडीला उलट दिशेने नेण्याच्या या प्रकाराला 'रिव्हर्सिंग' असे नाव देण्यात आले. म्हणूनच हा पूल रिव्हर्सिंग पूल या नावाने प्रसिद्ध झाला. पुण्याहून मुंबईला येताना अशीच पद्धत विरुद्ध दिशेने केली गेली. २१ एप्रिल १८६३ पासून या पद्धतीने मुंबई-पुणे रेल्वे सुरू झाली. ह्या रिव्हर्सिंग पुलावर त्याच नावाचे एक स्टेशनही बांधले. पुढे या पद्धतीतील अडचणी आणि लागणारा वेळ ह्या फार अडचणी होऊ लागल्या आणि १९२०च्या दरम्यान नवी रेल्वेलाईन आखण्याचे काम सुरू झाले. प्रसिद्ध उद्योगपती वालचंद हिराचंद यांच्या हिंदुस्तान कन्स्ट्रक्शन या कंपनीने बाजूच्या डोंगरांमध्ये नवीन

अभिनंदन

* ५-६-२० रोजी पर्वईच्या एस्. एम. शेटी कॉलेज ऑफ सायन्स, कॉमर्स आणि मॅनेजमेंट स्टुडिज येथे 'आर्थिक नियोजन आणि गुंतवणूक योजना' या विषयावर झालेल्या वेबिनारमध्ये श्री. वीरधवल तळपदे यांचे मार्गदर्शनपर व्याख्यान झाले.

* कै. पद्मश्री डॉक्टर सदाशिवराव गोरक्षकर यांच्या ३१-५-२० रोजी असणाऱ्या ८७व्या जयंतीनिमित्त त्यांचे नातू श्री. अनिरुद्ध मुकुंद गोरक्षकर यांनी त्यांचे सुरेख चित्र रेखाटून आठवण ताजी केली.

* सौ. वैदेही श्रेयस राणे यांच्या यशाबद्दल त्यांच्या चिमुकल्या कऱ्येने (वय वर्षे ८) रियाने वृत्त पाठविले. ते तिच्याच शब्दात- "Very proud of my mum Mrs. Vaidehi Shreyas Rane, who has been promoted as a Principal Power System Engineer at Beca (Consultancy- Head office in New Zealand). She has also been appointed as a Company Board Director in Australia, first female Power Engineer to attain this recognition! I am so happy for her as my mum and as a woman who inspires me everyday." - from Riya Shreyas Rane

रियाचे कौतुक.

* 'लोकप्रभा' मध्ये आशिष उकिडवे यांनी 'वाकी'वर लेख लिहिला. परभी वाकी, खेळणे आदींबद्दल वृंदा जयकर आणि सुहासिनी कीर्तिकर यांनी माहिती पुरविली. लेखाच्या शेवटी मार्गदर्शक म्हणून या दोघांचाही उल्लेख त्यांनी केला आहे.

सर्वांचे मनःपूर्वक अभिनंदन.

बोगदे काढून रिव्हर्सिंग पद्धत कालबाह्य केली. १९३० साली हे काम पूर्ण झाल्यानंतर रिव्हर्सिंग पुलाचे काम संपुष्टात आले. काही वर्षांनंतर अमृतांजन पेन बाम बनविणाऱ्या कंपनीने वापरात नसलेल्या या पुलावर अमृतांजनची पत्र्याची इंग्रजी अक्षरात जाहिरात लावली आणि हा पूल 'अमृतांजन पूल' म्हणून ओळखला जाऊ लागला. पर्वतराजीचे भव्य स्वरूप आणि खंडाळ्याचे निसर्गसौंदर्य हे पाहण्याकरिता ही जागा एक आकर्षण होते. पुढे १९९०च्या सुमारास मुंबई-पुणे महाद्वारगती मार्गाचे काम सुरू झाले आणि ह्या पुलाजवळ काटकोनात वळण आल्यामुळे अवजड ट्रक आणि बसेस यांचे अपघात होऊ लागले. 'अमृतांजन' पुलाजवळ वाहतूक कोडी ही नित्याचीच बाब होऊ लागली आणि हा १८० वर्षांचे ऐतिहासिक महत्त्व असलेला पूल पाडायचा निर्णय घेतला गेला. परंतु या कामाकरता ८-१० दिवस रहदारी थांबवावी लागली असती. टाळेबंदीमुळे आयती संधी चालून आली आणि ५ एप्रिल रोजी हा पूल नामशेष झाला. ए

कालाय तस्मै नमः

पाठारे प्रभू चॅरिटीज

२२ मार्च २०२० रोजी होणारी चॅरिटीजची सभा लॉकडाऊनमुळे होऊ शकली नाही. चॅरिटीजचे काम सुरळीत चालण्यासाठी चॅरिटीजचे अध्यक्ष श्री. उदय मानकर यांच्या संमतीने ही सभा १० मे, २०२० रोजी त्यांच्या अध्यक्षतेखाली ऑनलाईन घेण्यात आली. गेल्या सभेचा अहवाल संमत करण्यात आला. काही मुद्द्यांवर चर्चा करण्यात आली. याच सभेत असा निर्णय घेण्यात आला की, यापुढील सभा याच पद्धतीने घेण्यात याव्यात. जर कुणाला काही शंका असतील वा विचारणा करायची असेल तर त्यांनी चॅरिटीजच्या कचेरीत संपर्क साधावा, अशी विनंती करण्यात आली आहे.

(पान १ कॉलम ४ वरून)

घरात काडीचंही काम नाही करत."

"एऽऽ ही काडी टाकायला हवी होती का? हं!"

"अरे गंमत! रिकामा सगळा वेळ असाच काडी काडीने घालवायचा तर मला तूच सापडतोस."

"हं! म्हणून तर आपलं 'घरटं' उभं आहे अजून. एऽऽ घरट्यातली आपली पिल्लं उठली नाहीत अजून?"

"उठतील रे. करायचंय काय त्यांना दिवसभर? चल, चल. ती उठली की नाश्ता, जेवण... काय न काय! मला जरा कांदा, टोमॅटो कापून दे, खूप झालं हवा खाणं!"

"येतो गं बाई. तू तर माझ्या निवांत-पणातली हवाच काढून टाकलीस."

"बरोबर आहे. मीच आता हवेत जाते!"

"नको. नको. ती हवाच आता तुझ्या अंगात शिरलीय बघ! हाऽहाऽऽहाऽऽऽ!"

नाळ

सौदामिनी

-हेमंत विनायकराव तळपदे

अनघा विश्वास लेले मुंबईतल्या चिराबाजार परिसरात राहणारी एक चुणचुणीत मुलगी. गिरगावातील शारदाश्रम शाळेत पहिल्या पाच क्रमांकात ती उत्तीर्ण होत असे. दिसायला नीटनेटकी. एक लहान भाऊ. बाबा विश्वास लेले परळच्या खाजगी कंपनीत कारकून; तर आई विशाखा लेले एक आदर्श गृहिणी. मुंबईच्या मध्यमवर्गीय संस्कारात रमलेले एक चौकोनी कुटुंब. आईवडिलांनी अनघाचे शिक्षण मोठ्या हिकमतीने पार पाडले. अनघा विल्सन कॉलेजात शिकली. पदवी मिळाल्यानंतर शिक्षिका होण्यासाठी तिने बी.एड.चा कोर्सही केला. आणि ती दादरच्या बालविकास शाळेत एक माध्यमिक शिक्षिका म्हणून रुजूही झाली. गणित हा तिचा आवडीचा विषय. मुलांचा गणिताचा पाया ती उत्तमपणे घडवत असे. वयाने लहान असली तरी लेलेबाईंच्या तासाला वर्गात आदरयुक्त शांतता असे. वरिष्ठ शिक्षकही तिला आदराने वागवीत असत. मुख्याध्यापिका नाबरमॅडमची ती खास आवडती होती.

आता अनघा २४ वर्षांची झाली होती. विश्वासराव आणि विशाखाबाईना तिच्या लग्नाची काळजी वाटू लागली. मध्यमवर्गीय संस्काराप्रमाणे तिच्यासाठी वरसंशोधन सुरू झाले. दोनतीन स्थळेही समोरून तिच्यासाठी सांगून आली. पण विश्वासरावांना मात्र सरकारी नोकरीत काम करणारा मुलगा अपेक्षित होता. अनघाच्या नशिबामुळे म्हणा वा काळाच्या महतीमुळे म्हणा, तसेच एक स्थळ अनिकेत सदाभाऊ गोखल्यांचे चालून आले. अनिकेत वांद्र्याच्या भविष्य निर्वाह निधीमध्ये कामाला होता. पगार चांगला होता. आणि मुख्य म्हणजे तो आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा होता. दादरला सर भालचंद्र रोडवर त्यांचा तीन खोल्यांचा ब्लॉक होता. ठरले. अनघाचे लग्न एप्रिलमध्ये पार पडले. आता अनघा विश्वास लेले नाव बदलून सौदामिनी अनिकेत गोखले म्हणून अनिकेतच्या संसाराची भागीदार झाली. अनिकेत फार हौशी होता. अनघाला घेऊन तो माऊंट अबू व राजस्थानला हनिमूनसाठी गेला. सौदामिनी मनाने खूप आनंदित होती.

पण म्हणतात ना, आपली ओंजळ पाण्याने ओतप्रोत भरलेली असली तरी त्यातले पाणी लहानशा फटीतून घरंगळतेच. तसेच सौदामिनीच्या

आयुष्यात घडले. सुरुवातीची सहा वर्षे अनिकेत सौदामिनीने फार आनंदात घालविली. अनिकेत स्कूटरने ऑफिसला जात असे, तर सौदामिनी बसने शाळेला जात असे. या सहा वर्षात त्यांना गंधार, विवेक आणि सागर असे तीन मुलगेही लाभले. अनिकेत तसा गर्भश्रीमंत नसला तरी बऱ्यापैकी स्थिरस्थायर होता. वडील सदाभाऊ थकले होते. आई तर गृहिणीच होती. तीन मुले, सासूसासरे या गोतावळ्यात सौदामिनीचे दिवस भरभर उलटत होते.

आणि एकदाचे ते विपरित घडले. काळ कवाड सारून आत शिरला. कामावर जाताना अनिकेतच्या स्कूटरचा टायर फुटला आणि स्कूटर कलंडून तो बाजूच्या टॅक्सीच्या खाली आला. वेगाने धावणारी टॅक्सी त्याच्या डोक्यावरून गेली होती. लोकांनी त्याला हिदुजामध्ये दाखल केले. पण रक्तप्रवाह जास्त होऊन तो त्याच रात्री देवाघरी गेला. गोखले कुटुंबीय हादरले. सौदामिनी तर पूर्णपणे गळाली. तरी सदाभाऊनी आणि सासूबाईनी तिला सावरले. तिची तीन बाळे तर भेदरलेल्या नजरेने वावरत होती.

आता कुटुंबाची सर्व जबाबदारी सौदामिनीवर आली. सासरेबुवा आजारीपणामुळे नोकरी करत नव्हते. संपूर्ण कुटुंब तिच्यावर अवलंबून होते. विश्वासराव आणि विशाखाबाईनी तिला धीर दिला. इतकेच काय, तर तिच्या सासूसासऱ्यांनी सौदामिनीला पुन्हा लग्न करायचे असल्यास आम्ही तिचे कन्यादान करू असा विश्वासही दिला. पण सौदामिनी तिच्या निर्णयावर ठाम होती. अनिकेत-व्यतिरिक्त ती कोणाचाही पती म्हणून स्वीकार करण्यास तयार नव्हती. तिच्या आयुष्यात एक नवा संघर्ष सुरू झाला.

हळुहळू तिची तीनही मुले शिकू लागली. सौदामिनी हाडाची शिक्षिका असल्याने तिने मुलांना चांगलेच शिकवले. मोठा गंधार बी.कॉम. झाला; तर विवेक आर्किटेक्ट झाला. तर सागर आईच्या पावलावर पाऊल ठेवून प्राध्यापक झाला. या सर्व कालखंडात सौदामिनीची मात्र फारच दमछाक झाली होती. सकाळी सर्वांचा नाश्ता. दुपारचे जेवण. संध्याकाळी शाळेतून घरी परतल्यावर पुन्हा जेवण. कपडे, भांडी, कचरा इत्यादी कामात ती थकून जात असे. सासूबाई भाजी

Just A Thought

Visit to Paranjape Sangrahalay

-Sou. Achala Subhash Desai

I must admit that I am attracted to the Kokan region of Western Maharashtra. Well, there are various reasons like nature's abundant beauty and a variety of fruits and flowers, many rivers and streams flowing around the mountains that attracts me to this God's beautiful land. Above all humans here are all simple, lovable and hard working. This region offers to the tourist a very tasty Kokani cuisine – both vegetarian and non-vegetarian. Its a wonderland to fish lovers who cannot get fresher fish than the coast of Kokan.

No wonder I make a yearly trip along with a group of friends and relatives to Dapoli. It is called the Mahabaleshwar of the Kokan; and rightly so. About a kilometer and a half way from Dapoli, is a place called Jaalgaon. Here lives a most hospitable couple, Mr. Prashant Paranjpe and Mrs. Asmita Paranjpe along with their aged parents and two lovely college going daughters. Their abode is typical kokani wooden house more than a century old. Within the surrounding 'Wadi' is house this 'Paranjpe Sangrahalay'. This museum gives the tourist an insight into the art and culture of the district. You can view many articles made by the artisans of the district under the project 'Made in Dapoli'. This place has given three Bharat Ratnas to the nation. You can view these great men in this museum along with the write ups of those like Lokmanya Tilak, Sane Guruji, Maharshi Karve, Rangler Paranjpe, Babasaheb Ambedkar, Pendse, Go. Ni. Dandekar, Keshavsut.

निवडणे, फर्निचर पुसणे इत्यादी लहानसहान कामात मदत करीत असत. मुलेही समजूतदार होती. पण या सर्व जंजाळात सौदामिनीचा मुलांशी मानसिक संवाद खूपच कमी होत असे.

आता पुढची पायरी सुरू झाली. मुले चांगली शिकली, सवरली आणि

A variety of articles made from the coconut tree - 'Kalpa vruksha' are exhibited. Supari tree is artistically converted to letter box, lamp shade etc.

When you visit this place, you can get an idea of how you can decorate your home with articles made from waste miniature village is set up within the premises. Numerous birds and reptiles are exhibited by way of pictures and snap shots.

Paranjpe Sangrahalay takes you in the past by exhibiting various appliances and articles that were used by our ancestors. A variety of lamps and kitchen utensils used for centuries catch your eye. Not to forget some old books and manuscript.

Hats off to this Paranjpe family who has collected these priceless articles and maintained them with so much energy and zeal. Every year you see some new addition to the collection. Now Prashant Paranjpe is concentrating on recycling of plastic. He has converted plastic waste into bricks and eventually built compound walls. Lots of untapped talent present in rural India. There should be technological and financial support to these hard working youngsters.

Your next destination must be visit to Paranjpe sangrahalay, Jaalgaon. Also enjoy the homely stay at Amrapali Gramsahavas where you can enjoy a wholesome vegetarian meal too. The Paranjpes always make me and my fellow tourists feel at home during our stay. They will always say, 'Tai, welcome to your Maher.'

(Mobile: 9819125660)

*

हळुहळू त्यांची लग्नेही झाली. गंधारने जागा कमी पडतेय सांगून मालाडला घर घेतले. विवेक नोकरीनिमित्त दुबईला बायकोसह गेला. सागरला श्रीमंत पत्नी लाभली. तिच्या वडिलांचा मोटारच्या स्पेअर्सपार्टचा मोठा धंदा होता. त्यांनी त्याला दोन बीएचकेचा (पान ५ कॉलम ३ वर)

स्मरणरंजन

ग्रामोफोन

-विश्वास अजिंक्य

एकोणिसाव्या शतकाच्या शेवटच्या जवळपास वीस वर्षांपर्यंत ध्वनीमुद्रणाचे किंवा ध्वनीपुनरुत्पत्तीचे कोणतेही साधन उपलब्ध नव्हते. त्यामुळे ह्या काळापूर्वीच्या सुप्रसिद्ध गायकांच्या आणि निष्णात वाद्यकलाकारांच्या सुस्वर संगीतास आपण कायमचे मुकलो आहोत. आज ध्वनीमुद्रणाची व ध्वनीपुनरुत्पत्तीची निरनिराळी अनेक साधने उपलब्ध असली तरी १९८० सालापर्यंत 'ग्रामोफोन' (ज्याला रेकॉर्ड प्लेअरदेखील म्हणत) हे प्रमुख साधन होते. ग्रामोफोनलाच पूर्वी फोनोग्राफ असेही म्हणत. ग्रामोफोनचा शोध अमेरिकेचा सुप्रसिद्ध संशोधक एडिसनने लावला हे तर सर्वांनाच माहित आहे. १८७७ साली एडिसनने शोधून काढलेले हे पहिले बोलके यंत्र एक शास्त्रीय कुतूहलाचा विषय म्हणून महत्त्वाचे होते. ग्रामोफोनचा प्रथम प्रयोग एडिसनने मेरी हॅड ए लिटल लॅंब हे सुप्रसिद्ध बालगीत स्वतःच्या आवाजात ध्वनीमुद्रित करून केला.

एडिसनने या यंत्रामध्ये एक गोलाकार नळकांडे वापरले होते व ते आटे पाडलेल्या एका सळईवर बसविले होते. ह्या नळकांड्यावर त्याने एक अतिशय पातळ कथिलाचा पत्रा चपखलपणे बसविला होता. ध्वनीलहरी पकडण्यासाठी नरसाळ्याच्या आकारासारखे मेगॅफोन हे उपकरण त्याने वापरले होते. ह्या उपकरणात नरसाळ्याच्या एका बाजूवर त्याने एक पातळ व लवचिक पडदा (Diaphragm) बसविला होता व या पातळ पडद्याच्या मध्यभागी एक तीक्ष्ण पोलादी सुई बसविली होती. उद्देश असा की ध्वनीलहरींच्या कंपनामुळे हा पडदा कंप पावू लागला की ही सुई खाली-वर कंप पावू लागवी व पत्र्यावर ध्वनीमुद्रण व्हावे. ही सुई नळकांड्यावर टेकवून हॅडलच्या साहाय्याने नळकांडे फिरविण्यास सुरुवात केली म्हणजे कंप पावणाऱ्या सुईमुळे पत्र्यावर उंच सखल खाचांची वलये मुद्रीत होत. पत्र्यावर मुद्रीत केलेल्या उंचसखल खाचांच्या वलयामधून सुई पुन्हा

फिरवली की सुईच्या कंपनामुळे मेगॅफोनचा पडदा कंप पावू लागल्याने मूळ ध्वनीमुद्रणाप्रमाणे हवेत ध्वनीलहरींची पुनरुत्पत्ती होत असे. परंतु या यंत्रात दोषही होतेच. एक म्हणजे ध्वनीमुद्रित केलेला पत्रा नळकांड्यापासून विभक्त करणे कठीण जात असे. तसेच तो विभक्त करताना त्याचा आकार बदलून ध्वनीमुद्रित वलयांनाही अपाय पोहोचत असे. दुसरी गोष्ट म्हणजे नळकांडे फिरविण्यासाठी हॅडल फिरवताना अधिक द्रूतगतीने फिरविले गेल्यास आवाज अधिक तारस्वरात (High pitched) तर ह्या उलट नळकांडे मंदगतीने फिरविल्यास आवाज अधिक नीचस्वरात (Low pitched) ऐकू येत असे. अलेक्झांडर ग्राहम बेलने या यंत्रात सुधारणा करताना कथिलाच्या पत्र्याऐवजी मेणाचा थर वापरला. या सुधारणेमुळे अधिक चांगल्या रीतीने ध्वनीची निर्मिती होऊ लागली. या सुधारित यंत्राला ग्रामोफोन हे नाव दिले.

१८८८ मध्ये एमिल बर्लिनर या संशोधकाने ध्वनीमुद्रणाची आपण वर्षानुवर्षे वापरत होतो ती सपाट व गोलाकार तबकडी (Disc) वापरायला सुरुवात केली. त्यानेच फिरत्या तबकडीवर सुईने सर्पिल आकाराची, म्हणजे तबकडीच्या परिघापासून सुरू होऊन मध्याकडे वेढे घालत जाणारी घळ पाडण्याची पद्धत शोधून काढली. तसेच त्याने ध्वनीमुद्रण पद्धतीत अजून एक बदल केला. एडिसनच्या यंत्रात ध्वनीमुद्रण करताना कंप पावणाऱ्या सुईमुळे पत्र्यावर उंच सखल खाचांची वलये होत. ध्वनीमुद्रण पद्धतीत उंच सखल खळगे असलेल्या मुद्रीत रेषा वलयाला 'hill and dale groove' म्हणतात. बर्लिनरच्या पद्धतीत सुईची हालचाल वर-खाली अशी न होता नागमोडी गतीने होई. अशा हालचालीला इंग्रजीत lateral movement किंवा side to side movement म्हणतात. हीच पद्धत ग्रामोफोनच्या रेकॉर्डसाठी शेटपर्यंत वापरली जात होती. एडिसनने त्याच्या यंत्रात ध्वनीमुद्रणासाठी नळकांड्यावर कथिलाचा पातळ पत्रा बसवला होता, तर अलेक्झांडर बेलने पत्र्याऐवजी मेणाचा थर वापरला. तर बर्लिनरने यासाठी तेलकट पदार्थाचा पातळ थर दिलेल्या जस्ताच्या तबकडीचा वापर केला. जेथून सुई फिरेल तिथला तेलकट पदार्थ खरवडून काढला जाई. अशारीतीने ध्वनीमुद्रित केलेली (पान ६ कॉलम १ वर)

मनोमनी

एक होता विदूषक

-रसिक विजयकर

वर्तमानपत्रात सर्कसची जाहिरात पाहिली आणि का कोणास ठाऊक सर्कस बघण्याची माझी इच्छा प्रबळ झाली. आता बहुतेक सर्कस ही नामशेष होण्याच्या मार्गावर आहे हे माहिती असूनदेखील!

मला अजून आठवते. लहानपणी एकदा सर्कस बघण्यासाठी तीनच्या शोला गेलो. भल्यामोठ्या रांगेमध्ये उभा राहिलो; पण तो शो हाऊसफूल (का तंबूफूल?) झाल्यामुळे परत सहाच्या शोला रांग लावली आणि एकदाची ती सर्कस पाहिली. त्यावेळी त्या सर्कसचा दिमाख काही वेगळाच होता. निरनिराळे प्राणी असत, रिंग मास्टरच्या चाबकाच्या आवाजाने ते वेगवेगळी कसरत करीत, पक्षांचा खेळ असे, उंच झोपाळ्यावरचे थरारक खेळ असे आणि ह्या सर्वांबरोबर विदूषकांच्या लीला चालू असत. तेव्हा विदूषक हे माझे खास आकर्षण होते. हे सर्व आठवून मी परत एकदा सर्कस बघण्याचा निर्णय घेतला. माझ्याबरोबर येण्यासाठी माझ्या नातवाला कसाबसा तयार केला.

त्याचा पहिला प्रश्न "सर्कस म्हणजे काय?"

मी म्हटले, "चल तुला दाखवतो सर्कस."

आम्ही आत गेलो. तेव्हा आतमध्ये जेमतेम ६०-७० माणसे होती. कसरतपटूंचा खेळ चालू झाला होता. त्यांच्या बाजूला दोन तीन विदूषक वेगवेगळ्या मार्गाने प्रेक्षकांना खुश करण्याचा प्रयत्न करीत होते. वेगवेगळ्या क्लुप्त्यांनी हसवीत होते. का कोणास ठाऊक, मला आज त्या विदूषकांबद्दल आत्मीयता वाटू लागली होती.

सर्कशीतील विदूषक हे पात्र पूर्ण खेळ चालू असेपर्यंत प्रेक्षकांसमोर हजर असते. चेहऱ्यावरील मेकअपमुळे त्यांचा चेहरा हसतमुख वाटतो. कधी दुसऱ्या विदूषकाची टोपी उडव, त्याच्या अंगावर बादलीभर पाणी टाक, बाटलीभर पाणी पिऊन नको तेथून पाण्याची धार बाहेर काढ, हे त्याचे उद्योग चालूच असतात. थोडक्यात कसेही करून आलेल्या प्रेक्षकांचे मनोरंजन करणे! पण येथे एक लक्षात घ्यावयास हवे की, हे विदूषक त्यांच्या व्यवसायात पारंगत असतात. त्यासाठी त्यांना अनेक वर्षे परिश्रम घ्यावे लागतात. शिक्षण घ्यावे लागते. त्यात पारंगत व्हावे

लागते. थोडक्यात 'वेष असला जरी बावळा, तरी अंतरीच्या नाना कळा' असे त्याचे रूप असते. प्राणावर बेतणारे, जोखीम असणारे अनेक स्टंट तो लीलया 'बावळटपणे' सादर करित असतो. हे सर्व आलेल्या प्रेक्षकांना मनमुराद हसविण्यासाठी. उंच झोपाळ्यावरील त्याच्या लीला अगाध असतात. एका झोपाळ्यावरून दुसऱ्या झोपाळ्यावर जाताना त्याचा हात किंवा पाय दुसऱ्या कसरतपटूच्या हातात न येता बहुतेकवेळा त्याची ढगळ तुमान हातात येते व तो थेट त्या उंचीवरून खाली पडतो. खाली जरी सुराक्षतेसाठी जाळी असली तरी कमीतकमी मार कसा लागेल ह्याचीदेखील तो काळजी घेत असतो. ह्या व अशा अनेक कामात त्याचे शिक्षण झाले असते, त्याच्यापुढे एकच ध्येय असते व ते म्हणजे प्रेक्षकांना खुश करावयाचे. कधीकधी तो आपल्या लीलेत प्रेक्षकांना किंवा लहान मुलांना सामावून घेतो.

सर्कशीत बाकीच्या खेळापेक्षा विदूषक हे प्रमुख पात्र असते. विदूषकाचा केसाचा टोप, चित्रविचित्र पोशाख आणि चेहऱ्याचा मेकअप काढल्यास त्यामागे तुमच्या-आमच्यासारखा एक सामान्य माणूसच दडलेला असतो हे आपल्या लक्षात येत नाही.

सर्कशीतला वाद्यवृंद थांबला होता. शो संपला होता. आम्हीच मागे रेंगाळलो होतो. माझा नातू बसल्या जागीच झोपला होता. त्याला उठवून आम्ही हळूहळू बाहेर निघालो. बाहेर एका पिंपावर एक माणूस बसला होता. अंगातल्या बनिथनला अनेक छिद्रे होती व खाली लुंगी. अजून त्याच्या चेहऱ्यावरचा मेकअप पूर्णपणे न पुसल्यामुळे तो एक विदूषक होता हे न सांगताच समजले. एक हात डोक्यावर व एका हाताने विडीचे जोरजोरात झुरके मारत होता. दूर जाणाऱ्या धुम्रवलयकडे एक टक पाहात होता. बहुतेक तो त्याची न साध्य झालेली स्वप्ने पाहात होता. आता सर्कशीच्या तम्बूवरील सर्व दिवे हळूहळू बंद होत होते. लांबून त्या काळोखात त्या विडीचे लाल चुटूक प्रकर्षाने दिसत होते.

माझी परत सर्कस बघण्याची इच्छा पूर्ण झाली होती!

(मोबाईल : ९८१९२७६६६६)

*

कोविड-१९

-सुजन राणे, न्यू जर्सी, अमेरिका
Email: panditsujanrane@gmail.com

कोविड , कोविड आणि कोविड यांनी जगाला हैराण करून सोडलं आहे. जगाच कित्येक बाबतीत नुकसान झालं आहे. सर्वात जास्त मला वाटते, अमेरिकेचं झालं आहे. हा लेख लिहिताना कोविडबद्दल आकडेवारी खालीलप्रमाणे होती. ती आकडेवारी लेख छापेस्तोपर्यंत पुष्कळ बदलेल हे अरिपहार्य आहे.

	बाधा झालेले	बरे झालेले	मृत्यूमुखी पडलेले
अमेरिका	१, ४२०,०००	२४४,०००	८४,७६३
जगभर	४, ३५०,०००	१, ५५०,०००	२९७,०००
हिंदुस्थान	७८,००३	२६,२३५	२,५४९

(संदर्भ : गुगल १३ मे, २०२०)

यात, कित्तेक निरपराधी ह्या भयंकर आपत्तीमुळे मृत्यूमुखी पडले हे उघड आहे. पण यांच्याशिवाय जगात न अनुभवलेले अनेक परिणाम झाले आहेत त्याचं काय? जगाचं आर्थिक नुकसान व जगात आर्थिक उलथापालथ जास्त झाली आहे. मार्चनंतर अमेरिकेत तीन कोटी लोकांनी बेकारीसाठी नोंद केली आहे. हा आकडा १९२९ सालच्या ग्रेट डिप्रेशनच्या तिप्पट आहे. लहानसहान उद्योगधंदे बुडाले कारण त्यांचा माल विकला जात नसल्यामुळे ते नोकरांना वेतन कसे देणार? तसेच मोठे उद्योगधंदे डबघाईला आले, तर अमेंझॉनने त्यांच्या नफ्यात २६ टक्के वाढ दाखवली आहे. शेयर बाजारात औषधाच्या कंपन्यांचे शेयर वाढत आहेत. शाळा कॉलेजात अभ्यास ऑनलाइनवर चालतो. बिचाऱ्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या मित्रांना आणि मैत्रीणींना प्रत्यक्ष भेटता येत नाही. अर्थात ते व्हिडियोने संपर्क ठेवून एकमेकांना बघू शकतात, तेवढंच त्यांना समाधान. बोईंगसारख्या विमानाच्या कंपनी विमानांची विक्री न झाल्याने ठप्प होऊन बसल्या आहेत. अहो प्रवासी परदेशी किंवा स्वतःच्या देशात विमानाने जायला घाबरतात तर विमानाच्या कंपनी तिकिटे कशा विकणार आणि विमानचालकांना पगार कसा देणार? बरं, विमाने चालत नाहीत म्हणून, त्यांना उडायला लागणाऱ्या तेलाचा वापर कमी झाला आहे. त्यामुळे आखाती देशांचे वांदे झाले आहेत. त्यांच्या तेलाचा साठा बराच वाढला आहे. दररोज न लागणाऱ्या वस्तूंचा खप होत नाही, त्यामुळे त्या वस्तू जास्त निर्माण होत नाहीत. कार्यालये, रेस्टॉरंट, सिनेमागृहे व क्रिकेट स्टेडियम, ज्या ठिकाणी लोक सामुदायिकपणे जमू शकतात ती ठिकाणे ओस पडली आहेत. क्रिकेटसारख्या भारतीयांच्या

आवडीच्या खेळात चुरस होऊ शकत नाही त्यामुळे तिथे लागणाऱ्या खाद्यपदार्थांचा खप कमी होत आहे. लोक एकमेकांच्या जवळ जायला टाळतात, एवढंच काय, नवरा-बायकोसुद्धा एकमेकांच्या जवळ जायला घाबरतात. (त्या चिनी लोकांना नवरा-बायकोचं किती शाप मिळत असतील, कोण जाणे.) सामाजिक

दूरपणा राखण्यासाठी पोलिसांना किती कष्ट घ्यावे लागत असतील हे त्यांच्या बायकांनाच कळत असेल. आयुष्यात जितक्या वेळा हात धुतले नव्हते ते धुवावे लागतात, नाकावर मास्क लावून सर्व ठिकाणी फिरावं लागते, हातात मोजे घालावे लागतात. हॉस्पिटल्स व दवाखाने यावर किती ताण पडत असेल हे विचार करण्यासारखं आहे हा सर्व काय उपद्व्याप आहे कळत नाही. त्या चिनी लोकांनी बुहानलॅबोरेटरीमध्ये व्हायरस निर्माण करून जगाला त्रास देण्याचा चंग बांधला आहे असं वाटते. हे सर्व करून त्यांना काय मिळालं? स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेण्यासारखे आहे. त्यांची नीती बिघडली असं वाटते. 'विनाशकाले विपरीत बुद्धी' हे आमच्या पूर्वजांनी सांगितलेलं ब्रह्मवाक्य त्यांच्या डोक्यात अजून शिरलं नाही असं सारखं सारखं वाटते. चिनी निर्यातीला जबरदस्त फटका बसला आहे, कारण इतर देश चिनी माल घ्यायच्याअगोदर दहादा विचार करतील हे साहजिक आहे. चीनमधील बाहेरच्या देशांचे कारखाने भारतासारख्या देशात हलवावे असा विचार ते देशानक्कीच करत असतील. जगाच्या परिस्थितीच्या बाबतीत हे सर्व नकारात्मक चित्र रंगवावं लागत आहे; परंतु ते सकारात्मकपणे रंगवता येईल का हा प्रश्न नुसता सर्वांच्यासमोर नाही तर तो आता सर्वांना भंडावत आहे. गेल्या ५०० वर्षात माणसांनी भौतिकशास्त्रात व वैद्यकीयशास्त्रात मोठी उत्क्रान्ती केली आहे त्यामुळे लाखो लोक मरणाच्या दारातून बाहेर पडले आहेत. फ्रान्सच्या मार्सेय शहरी १७२० साली प्लेगच्या साथीने एक लाख लोक दगावले याचा आता विचार केला की अंगावर शहारे येतात. तसंच १९१८-२० साली मुंबईत फ्लूमुळे हाहाकार उडाला होता व त्यामुळे लाखावरती लोक मरण

(पान ३ कॉलम ४ वरून)

फ्लॅट ग्रँट रोडजवळील आपल्या घराजवळ घेऊन दिला. सौदामिनी आता म्हाताऱ्या सासूसासऱ्याबरोबरच्या दादरच्या फ्लॅटमध्ये राहू लागली. पण काळाने डाव साधलाच आणि शुल्लक आजाराचे निमित्त होऊन तिचे सासूसासरे तीन महिन्यात देवाघरी गेले. तिचे आकाश पूर्णपणे निरभ्र झाले.

तिला वाटले तिची तीन मुले तिची व्यवस्थित काळजी घेतील. दोन वर्षात ती निवृत्त होणार होती. त्याच सुमारास गंधार तिला भेटावयास आला. 'आई, मला नवीन दुकान विकत घ्यायचे आहे. मी संगणक विक्रीचा धंदा बंद करणार आहे. मला वीस लाख रुपये दे,' असे त्याने तिला सांगितले. सौदामिनी गांगरली. संसाराच्या व्यापात तिच्याकडे तेवढी बचतही नव्हती. पण गंधारच्या प्रेमापोटी तिने प्रॉव्हिडंट फंडातून कर्ज घेतले. गंधारने दुकान थाटले. पण पाच वर्षे उलटली तरी त्याने आईला एक पैसाही परत केला नाही.

सौदामिनी निवृत्त झाली. आता तिला घर खायला उटू लागले. तिच्या एक गोष्ट लक्षात आली की, आपली मुले आपल्यापासून दुरावलेली आहेत. फक्त गंधार तिला भेटायला येत असे. पण विवेक आणि सागर मात्र कामाची सबब सांगून येत नसत. विवेक तर पूर्णपणे दुर्बल स्थिरावला.

कष्ट करून करून थकलेले सौदामिनीचे शरीर आता जाब विचारू लागले. तिला हृदयविकाराचा त्रास जाणवू लागला. डॉक्टरांनी बायपास शस्त्रक्रिया करण्याचा सल्ला दिला, पण तिची तीनही मुले व्यवहारी निघाली. त्यांनी तिची बायपास केली, पण सर्व खर्च तिच्याकडूनच वसूल केला. सौदामिनी मनातून हादरली आणि त्याच तणावात तिची प्रकृती ढासळत

पावले. पण या साथीवर माणसांनी त्याच्या बुद्धीच्या सामर्थ्यावर मात केली व लवकरच परिस्थिती आटोक्यात आणली. मराठीत 'कोविड' हा शब्द 'कोविड'च्या जवळ येतो व त्याचा अर्थ आपल्या सर्वांचा परिचयाचा आहे. डिक्शनरीप्रमाणे 'कोविड' म्हणजे सुज्ञ असा आहे. तेव्हा माणसाचा सुज्ञपणा अजूनतरी हरवला नाही. अहो जो माणूस चंद्रावर व मंगळावर पोहचला त्या माणसात अशा आपत्तीवर मात करण्याची निसर्गाने नक्कीच शक्ती दिली आहे. ज्या माणसाने निरनिराळ्या लसी तयार केल्या त्या माणसाला कोविडविरुद्ध लस करता येणार नाही असं कसं काय शक्य आहे? ज्याने अँटिबायोटिक्स, प्रोबायोटिक्स व पेनिसिलीनसारखे शोध लावले तो माणूस ह्या आपत्तीवर गप्प बसेल असं कदापि वाटत नाही. काही म्हणा, पण कोविडमुळे आपले

गेली. आता ती पूर्णपणे एकाकी पडली होती. आईबाबा, पती, सासूसासरे सर्व निवर्तले होते. भाऊ दुरावलेलाच होता. तिच्या तिन्ही मुलांचे संसार बहरले होते, पण ती मात्र दादरच्या जुन्या घरात पेशानवर गुजराण करत होती. तिचे मन केव्हाच मेले होते. फक्त शरीराने ती जिवंत होती.

शेवटी तो दिवस आलाच. तिला दुसरा अँटक आला. शेजाऱ्यांनी गंधारला कळवले. त्याने तिला हिंदुजामध्ये दाखल केले. पण दोन दिवसात सौदामिनी देवाघरी गेली. विवेक दुर्बल झालाच आला.

आता मात्र तिचे शव दादरच्या घरात न्यायचे का? यावर त्या मुलांमध्ये विचारविनिमय सुरू झाला. पण तिची तीनही मुले भावनाशून्य होती. त्यांनी तिचा अंत्यसंस्कार दादरच्या स्मशानभूमीत करण्याचे ठरविले आणि त्यांनी आपल्या सर्व आप्तस्वकीयांना दादरच्या स्मशानभूमीत सरळ येण्याचा संदेश पाठविला. गंधारने तिला भडागनी दिला आणि त्यानंतर कोणतेही विधी होणार नसल्याचे स्पष्ट केले. विवेक तर दुसऱ्याच दिवशी दुर्बल पारत गेला.

तर मंडळी प्रश्न असा उरतो की, या सर्व गोष्टीत सौदामिनीचे काय चुकले? पती निधनानंतर तिने आपल्या तीन बाळांना चांगलेच वाढविले. लग्ने केली. जमेल तशी आर्थिक मदत केली. पण ही तीनही मुले स्वार्थी निघाली. त्यांना आईची जराही पर्वा नव्हती. तिच्या अंतिमसमयी त्यांनी तिला जरादेखील पाहिले नाही. असे का? असे संदर्भ आपणास जीवनात कधीकधी अनुभवास मिळतात. पाहा याचे उचित उत्तर आपणास मिळते का? सापडल्यास आम्हाला कळवा. तोपर्यंत त्या अभागी सौदामिनीच्या आत्म्यास शांती लाभो अशी देवाचरणी प्रार्थना करतो.

*

काही फायदे झाले आहेत. अशी स्वच्छता सर्वकडे कधी पाहायला मिळाली नाही, रेल्वे प्लॅटफॉर्म, बागबगीचे, खेळपट्ट्या, आणि पब्लिक टॉयलेट्ससुद्धा एवढी स्वच्छ कधी पाहिली नव्हती. कारण या सर्वांच्या मागे भीतीचा राक्षस उभा आहे. भीती माणसाला जागं करते आणि त्याचं उद्दिष्ट गाठण्यासाठी त्याला प्रयत्नवादी करत असते. फ्रान्सच्या नेपोलियनने भाकीत केलं होतं, 'चीन जेव्हा जागा होईल तेव्हा जग झोपेतून उठेल'. आता त्याचा प्रत्यय आपल्या सर्वांना येत आहे. पण माणसाची जिद्द कमालीची आहे, ती त्याला स्वस्थ बसू देत नाही. लवकरच कोविडवर लस निघेल व फ्लूसारखा कोविड हा सर्वसामान्य रोग होऊन बसेल यात शंका नाही. आपण कोविडला सर्वमिळून आव्हान देऊ व ते आपण जिंकू या आशेवर राहून हा लेख पूर्ण करत आहे

प्रभुतरुण आश्रयदाते

१) सौ. विमल व श्री. माधव नायक,	२२) कै. कमलिनी रमाकांत प्रधान
२) सौ. नलिनी व श्री. रविंद्र रामराव मानकर,	२३) कै. नटवर्य शरद श्रीकृष्णनाथ गणपतराव दळवी
३) सौ. अनामिका बी. ए. एल.एल.बी.	२४) आद्य मराठी लघुलिपीकार कै. भुजंगराव रामचंद्र मानकर
४) कै. नटवर्य नारायण रामराव झावबा	२५) कै. वामन मोरेश्वर प्रभाकर
५) कै. सौ. मोतिराम विनायक जयकर	२६) कै. चंद्रकांत नारायण विजयकर, कै. कुंजविहारी वाय. जी. तळपदे, कै. प्रविण चंद्रकांत नारायण, विजयकर, कै. वैभव कुंजविहारी वाय. जी. तळपदे यांच्या स्मरणार्थ एक हितचितक
६) आद्य संपादक कै. विष्णु कृष्ण कोठारे	२७) कै. डॉ. विद्याधर चंद्रकांत नारायण विजयकर यांच्या स्मरणार्थ हितचितक
७) कै. रावसाहेब चंद्रकांत बालमुकुंद वेलकर	२८) कै. पूर्णचंद्र केशरीनाथ राव व कै. सौ. शीला पूर्णचंद्र राव यांच्या स्मरणार्थ
८) कै. सौ. सुशीला यशवंतराव कीर्तिकर	२९) डॉ. राम गोविंदराव नवलकर
कै. सौ. सुशीला व श्री. मोरेश्वर वि. प्रधान	३०) सौ. शुभांगी राम नवलकर
९) सौ. मीरा व श्री. रविंद्र नानूजी दळवी	३१) सौ. रीटा आणि श्री. मंदार माधवराव नायक
१०) कै. सौ. शालाका (अरुणप्रभा) शैलकुमार श्रीकृष्णनाथ दळवी	३२) कै. सौ. विजया व श्री. प्रकाश माधव नायक या त्यांच्या आईवडिलांच्या स्मृत्यर्थ उन्मेष प्रकाश नायक
११) कै. श्रीमती चंपुबाई आणि कै. आनंदराव सुंदरजी धराधर	३३) सौ. वृंदा आणि श्री. शाम विनायक जयकर
१२) कै. सौ. रोहिणी (रत्नप्रभा) श्रीकर राणे	३४) कै. श्रीमती जयश्री आणि कै. श्री. जयवंत विश्वनाथ कीर्तिकर स्मृत्यर्थ श्री. उमेशचंद्र जयवंत कीर्तिकर
१३) सौ. निलीमा व श्री. सृजन केशवराव राणे	३५) कै. श्रीमती प्रतिमा आणि कै. श्री. धाकलेश्वर बाळाजी जयकर स्मृत्यर्थ सौ. सुप्रिया उमेश कीर्तिकर
१४) कै. श्रीमती रोझाबाई आणि कै. बाळाराम केरोबा नायक	
१५) कै. शरद विनायक कीर्तिकर यांच्या स्मरणार्थ अनामिक	
१६) कै. सौ. दिलीप रघुनंदन कोठारे	
१७) कै. श्रीमती कमलजा आनंदराव अजिंक्य	
१८) कै. दिवाळीबाई व कै. डॉ. वामनराव आनंदराव विजयकर	
१९) कै. विष्णुराज बाळाराम नायक	
२०) अॅड. सदाशिव आनंदराव धुरंधर	
२१) कु. कस्तूर मोठाबाई जयकर	

(पान ४ कॉलम २ वरून)

तबकडी नंतर आम्लाच्या विद्रावात ठेवली जाई. ध्वनीमुद्रण क्रियेत जेथून तेलकट पदार्थ खरवडून काढला गेला असेल, तेथे जस्तावर आम्लाची क्रिया होऊन तबकडीवर सर्पिल आकाराची घळ तयार होई. अशा रीतीने तयार झालेली मुद्रिका ध्वनीच्या पुनर्निर्मितीसाठी प्रत्यक्षपणे न वापरता बर्लिनर यांनी विद्युत विलेपन पद्धतीने (विद्युत प्रवाहाच्या साहाय्याने एका धातूवर दुसऱ्या धातूचा थर बसविणे) प्रथम व्यस्त मुद्रिका तयार केली. त्या मुद्रिकेच्या साहाय्याने तापविल्यानंतर आकार देता येणाऱ्या प्लास्टिक द्रव्याच्या तबकडीवर ठसे उमटवून एका ध्वनीमुद्रिकेच्या अनेक प्रती काढण्याचे तंत्र रूढ केले.

बर्लिनर यांच्या तयार केलेल्या मुद्रिका एडिसन व बेल यांच्या मेणाच्या दंडगोलावरील मुद्रिकांपेक्षा अधिक टणक आणि टिकाऊ होत्या. तसेच तबकडीच्या सपाटपणामुळे ठसे उमटवून प्रती काढणेही बर्लिनर यांच्या तंत्रात अधिक सुलभ होते. तसेच या पद्धतीत ध्वनीची तीव्रतादेखील जास्त मिळत होती. त्यांनी या उत्पादनाला लहानप्रमाणावर १८९४ साली सुरुवात केली. या यंत्रात तबकडी फिरविण्यासाठी हातानेच भुजा फिरवून मुद्रिकेला गती द्यावी लागत असे. अमेरिकेतील कॅमडेन येथील शिवण यंत्रे तयार करणाऱ्या कारखान्यातील एडिज जॉन्सन

नावाच्या एका ब्रिटिश इंजिनियरने या यंत्रात सुधारणा करून ग्रामोफोनला घड्याळातील यंत्र रचनेप्रमाणे स्प्रिंग-वर चालणारी मोटार बसवली. अशा यंत्र रचनेमुळे रेकॉर्ड एका विशिष्ट गतीने संथपणे फिरविता येऊ लागली. अमेरिकेत व्हिक्टर आणि कोलंबिया या कंपन्यांनी, फ्रान्समध्ये पॅथे व इंग्लंडमध्ये एच.एम.व्ही. या आद्याक्षरांनी प्रसिद्ध असलेल्या ग्रामोफोन कंपनीने ही यंत्रे व अनेक प्रकारच्या ध्वनिमुद्रिका तयार करून विकण्यास सुरुवात केली. १९०० सालापर्यंत घरगुती करमणुकीचे साधन म्हणून ग्रामोफोनचा अनेक पाश्चात्य देशात प्रसार झाला. सुरवातीला मुद्रिका शेलॅक या लाखेसारख्या पदार्थाच्या करीत असत, या मुद्रिकांची मध्यावर असलेली भोके व बाहेरील कडा वापरून वापरून कालांतराने खराब होत असत. दुसऱ्या महायुद्धानंतर व्हिनीलाईट या कृत्रिम रीतीने तयार केलेल्या द्रव्यापासून मुद्रिका बनविण्यात येऊ लागल्या. या मुद्रिका अधिक टणक असल्यामुळे त्यांची भोके व कडा खराब होत नसत. नंतरच्या कालावधीत ग्रामोफोनमध्ये निरनिराळ्या सुधारणा घडवून आणल्या गेल्या. त्यामुळे ध्वनीमुद्रण आणि ध्वनी पुनरुत्पत्ती ह्या दोघांचा दर्जा खूप सुधारला. विसाव्या शतकाच्या प्रारंभी ध्वनी पुनरुत्पत्तीसाठी अतिशय लोकप्रिय झालेल्या 'साऊंड बॉक्स' ची

प्रभुतरुणाची डायरी

नारळ साखर दिला

०७-६-२० डॉ. अमित चंद्रशेखर धैर्यवान, कु. करिष्मा किरण कोठारे

नांदा सौख्यभरे

२४-५-२० श्री. योगेश सुभाष राव, कु. माधवी क्रिशन शिरोडकर (आं. ज्ञा.)

पळचव्दीपूर्ती

२६-५-२० डॉ. निखील विनोद धुरंधर

मरण

०४-६-२० श्री. अनिल गजेंद्र जयकर

वय ७३,

वडाळा

०४-६-२० श्रीम. स्नेहला प्रमोद देसाई,

वय ७९,

विलेपार्ले (पूर्व)

०५-६-२० श्रीम. आशा विनोद कोठारे

वय ७२,

लोणावळा

निर्मिती जवळजवळ प्रमाणभूत मानली गेली. साऊंड बॉक्स मध्ये अभ्रकाचा पडदा (diaphragm) वापरला जात असे व ह्या पडद्याशी संपर्क साधलेल्या सुईच्या (needle) कंपनामुळे पडद्याची हालचाल होऊन हवेमध्ये ध्वनीलहरी निर्माण होत. पण ह्या लहरी अतिशय कमजोर असल्यामुळे त्याचा आवाज मोठ्याने येण्यासाठी त्यावर मोठ्या आकाराच्या कर्ण्याचा उपयोग करीत. नंतरच्या काळात हा कर्णा ग्रामोफोन-च्या पेटीतच सामावून घेतला गेला.

साधारणतः १९२५ साली ध्वनिमुद्रणासाठी इलेक्ट्रॉनिक पद्धत प्रथमच वापरण्यात येऊ लागली. ह्या प्रगतीचे श्रेय अर्थात या सुमारास बऱ्याच प्रचलित झालेल्या मायक्रोफोन्स, लाऊड स्पीकर्स आणि व्हॉल्व्हचा वापर केलेल्या ऑम्प्लिफायर्ससारख्या इलेक्ट्रॉनिक साधनांना दिले पाहिजे. इलेक्ट्रॉनिक ध्वनिमुद्रणपद्धतीमध्ये ध्वनीलहरीचे मायक्रोफोनच्या साहाय्याने हुबेहूब आकारमान असलेल्या विद्युत लहरीं-मध्ये रूपांतर केले जाते. या विद्युत लहरीचे नंतर ऑम्प्लिफायर विभागात प्रवर्धन (amplification) केले जाते. आणि प्रवर्धित (amplified) झालेल्या अशा लहरींच्या साहाय्याने सुईचे कंपन होते व रेकॉर्डवर ध्वनीमुद्रण होते. ग्रामोफोनसाठी या काळात व्हॉल्व्ह, ऑम्प्लिफायर्सचा वापर सुरू झाला आणि त्याबरोबरच पूर्वीच्या साऊंड बॉक्सऐवजी 'पिक अप' ह्या विद्युत उपकरणाचा व टर्न टेबल फिरविण्यासाठी इलेक्ट्रिक मोटरचा वापर सुरू झाला. नंतर त्याला लाऊडस्पीकर जोडले गेले. १९४० मध्ये रेकॉर्ड चेंजर ह्या अभिनव यंत्र योजनेचा शोध लागला. ह्या यंत्र योजनेमुळे एकापाठोपाठ एक अशा कित्येक रेकॉर्डस् वाजविण्याची स्वयंचलित यंत्रणा उपलब्ध झाली. त्याच सुमारास ग्रामोफोनला रेकॉर्ड

प्लेअर देखील म्हटले जाऊ लागले. १९४८, ४९ मध्ये दीर्घकाळ वापरता येतील अशा लॉग प्ले (long play) रेकॉर्ड्सचा शोध लागला. ह्या नवीन रेकॉर्ड्सची गती ७८ फ्रेन्झांपेवजी दर मिनिटाला ४५, ३३ १/३ किंवा १६ २/३ फेरे अशी असे. रेकॉर्डची गती कमी करण्याचा जो मुख्य फायदा झाला तो म्हणजे रेकॉर्ड नेहमीच्या सुमारे सव्वा तीन मिनिटांपेक्षाही अधिक काळ वाजविणे शक्य झाले. दीर्घकाळ चालणाऱ्या रेकॉर्ड्सच्या निर्मितीनंतर ग्रामोफोनविषयीचे लोकांचे कुतूहल अजूनच वाढले. ग्रामोफोनमध्ये सुधारणा करण्याच्या दृष्टीने अतिशय उत्कृष्ट, अधिक संवेदनशील (sensitive), अतिशय कार्यक्षम (efficient) असे पिकअप्स, ऑम्प्लिफायर्स व लाऊडस्पीकर्स वापरून १९५४ मध्ये 'हाय फायडेलिटी (high fidelity) ग्रामोफोन बनविले गेले. त्यामुळे ध्वनीलहरीची यत्किंचितही विकृती (distortion) न होता, उत्कृष्ट दर्जाची ध्वनी पुनरुत्पत्ती शक्य झाली. त्यानंतरची प्रगती म्हणजे स्टिरिओफोनिक ध्वनी पुनरुत्पत्ती. ही पद्धती १९५८ पासून विशेष प्रचलित झाली. रेडिओ, ट्रान्झिस्टर बरोबरच रेकॉर्ड प्लेअरचे महत्त्व वाढले. संगीतप्रेमी लोकांच्या संग्रही ग्रामोफोन हे एक करमणुकीचे अग्रगण्य साधन झाले. १९८० नंतर मात्र आजच्या या वैज्ञानिक व तांत्रिक युगात तंत्र विज्ञानाची प्रचंड वेगाने घोडदौड झाली. टेपरेकॉर्डर, कॅसेट प्लेअर, सीडी प्लेअर यांच्यातील सुटसुटीतपणा, ध्वनी मुद्रणाची व ध्वनी पुनरुत्पत्तीची मोठ्या प्रमाणावरील क्षमता यामुळे काळाच्या ओघात ग्रामोफोन साफ मागे पडला आणि कालबाह्य झाला. आता तो जुन्या काळातील कर्णा असलेला ग्रामोफोन दिवाणखान्यात शोभेची वस्तू म्हणून ठेवला जातो.

हे मासिक मुद्रक, प्रकाशक श्रीमती सुहासिनी कीर्तिकर यांनी मालक बोर्ड ऑफ कंट्रोल प्रभुतरुण करिता मे. स्नेहेश प्रिंटर्स, ३२०-अ, शाह अँड नाहर इंडस्ट्रीयल इस्टेट, अ-१, धनराज मिल कंपाऊंड, सीताराम जाधव मार्ग, लोअर परेल, मुंबई-४०००१३ येथे छापून पारिजात बी-३, युनियन बँक एम्प्लॉईज को-ऑप. हौ. सोसायटी, पटेल इस्टेट, जोगेश्वरी (प.), मुंबई-४००१०२ येथे प्रकाशित केले.

संपादक: श्रीमती सुहासिनी कीर्तिकर

RNI NO. 14613/67